

Момчило Суботић*

Институт за политичке студије, Београд

О ПСИХИЧКИМ СВОЈСТВИМА, МЕНТАЛИТЕТУ И ИДЕНТИТЕТУ СРБА ДИНАРАЦА**

Сажетак

Циљ овог рада је да укаже и детаљније разради кључне компоненте српског националног идентитета: српски језик, српско писмо, историјско искуство, обичаје, традицију, светосавље као особен вид српског православља, итд. У другом делу расправља се о психичким својствима, менталитету и идентитету динарског типа, посредством Цвијићевих истраживачких резултата, као и актуелизацијом овог питања, будући да динарци насељавају већи део српских земаља. Трећи део рада посвећен је питању искорењивања српског идентитета путем верске конверзије – напуштањем православља и прихватањем ислама и католичанства, што је резултирало преласком у нове нације Муслимане/Бошњаке и Хрвате. Узели смо два у литератури и у историји позната примера очувања и губљења српског националног и православног идентитета: један је садржан у познатој приповеци Симе Матавуља *Пилипенда*, а друга у народној песми *Женидба Максима Црнојевића*. Ове текстове анализираћемо у ширем историјском и друштвеном контексту и актуелизовати их на данашње стање српског идентитета. У раду ћемо

---

* Научни саветник

** Овај рад је настао у оквиру пројекта 179009 Демократски и национални капацитети Србије у процесу међународних интеграција Министарства просвете, науке и технолошког развоја.

користити историјски метод, као и метод анализе и синтезе, те компаративни метод.

Имајући у виду да се Србија и српске земље налазе на Балкану као „геополитичком раскршћу“ и „бурету барута“ на који одувек претендују велике силе, или, како народни песник за Србе каже: „на зло сте се мјесто намјестили, измеђ земље турске и латинске“, ова тема је од великог друштвеног и научног значаја, она је увек актуелна јер је српски идентитет на сталном искушењу.

Кључне речи: Срби, идентитет, Пилипенда, проверавање, Максим Црнојевић, епископ Венедикт Краљевић, савремено одметање од српства.

Идентитет је трајно осећање целовитости и постојаности личности упркос променама у њој и око ње. Осећање идентитета почиње да се формира детињству, а посебно током адолесценције када постоје и највеће кризе идентитета. Када особа оставља себи кључно питање „ко сам ја“, „чему тежим“, „одакле сам“ и сл. Посебан значај у процесу формирања идентитета имају особе из најближе околине, али и систем социјалних вредности заједнице у којој појединац живи. Према Ериксону, осећање личног идентитета засновано је на запажању самоистовестности и непрекидности постојања у времену и простору, као и опажања чињенице да други људи запажају и признају ову чињеницу. Појединац који је стекао осећање личног идентитета има доживљај континуитета између онога што је био некада, што је данас, као и онога што замишља да ће тек бити.

Према Жарку Видовићу нација представља континуитет - јединство умрлих генерација, садашњих и будућих, то је и историја-континуитет као целина колективног битка.

За нашу тему од користи је став Антони Смита, по којем се западни модел нације заснива на просторном схватању нације као правне и политичке заједнице, утемељене на јединственој политичкој вољи, док се на истоку развио концепт тзв. `етничке нације` са елементима заједнице рођења и родне групе.¹⁾

---

1) Антони Д. Смит, *Национални идентитет*, Београд, 1989, стр. 26, према: Момчило Суботић, *Идентитет и геополитичка стварност Срба*, глава: О српском националном идентитету, ИПС, Београд, 2012, стр. 11.

Менталитет, или ментални склоп, је колоквијални термин који означава карактеристичан склоп начина мишљења, веровања и емоционалног реаговања неког појединца, колектива, народа или друштва. У психологији, овом појму делимично одговарају појмови: карактер, личност, национални карактер, модални карактер. Ови појмови се најбоље читавају у јавном, политичком деловању изабраних народних представника, носиоца суверенитета и власти..

У оквиру наше теме осврнућемо се на Цвијићеву типологију балканских психичких типова, с посебним нагласком на динарски етнопсихички тип и његово идентитетско вредновање. Познато је, наиме, да је Јован Цвијић говорио и писао о четири основна етнопсихичка типа: динарском, централном, источном и панонском.

КЉУЧНЕ КОМПОНЕНТЕ СРПСКОГ НАЦИОНАЛНОГ ИДЕНТИТЕТА

У монографији аутора овог текста *Идентитет и геополитичка стварност Срба* наведени су и детаљно обрађени елементи српског националног идентитета. Као основни елементи наведени су: српски језик, српско писмо, историјско искуство, православље у свом особеном облику – светосављу, те Српска православна црква као историјски чувар националног идентитета Срба, затим национална држава српског народа.²⁾ Овај рад захтева кратак осврт на сваки од поменутих елемената српског идентитета. Нација у свом изворном значењу представља заједницу људи истог порекла. Овако узета, нација се поклапа са појмом племена и народа. Језик спада у кључну одредницу нације. Поједностављено посматрано нација = језик. У средњовековним документима језик је синоним за народ...³⁾ Вук Караџић, као и водећи слависти његовог доба прихватили су језичку дефиницију српског народа. А познато је да је Вук стајао на становишту по којем „Сви Срби су штокавци и сви штокавци су Срби“, без обзира на верску припадност. Отуда проистиче Вукова синтагма о „Србима три закона“, тј. Вере - православне, католичке и мухамеданске. Све српске националне институције у предјугословенском периоду (Матица српска, Друштво српске словесности, Српска краљевска академија,

2) Види: Момчило Суботић, *Идентитет и геополитичка стварност Срба*, исто, стр. 11-44.

3) Исто, стр. 11-12.

Велика школа, Српска књижевна задруга), кад је у питању српски језик, стајале су на становиштима првих слависта, у првом реду Вука Караџића.⁴⁾ Процес расрбљивања током историје отпочео је проверавањем, тј. напуштањем православне вере и прихватањем ислама и католичанства, што ће у XIX и XX веку значити напуштање српске нације и прихватање нових националних идентитета – Хрвата и Муслимана (Бошњака).⁵⁾ При томе је српски језик којим су се служили (Хрвати – кајкавци од Илирског покрета до данас, а босански муслимани – Бошњаци одувек) преименован у језик новонасталих ентитета.

О српском писму има више радова аутора овог текста.⁶⁾ Ћирилица је српско писмо и она представља један од угаоних камена српске националне културе. Срби су везани за ћирилицу од почетка своје писмености. Служили су се Срби и глаголицом, али у науци није до краја објашњено које је писмо старије. Такође, Срби су се служили и данас се служе латиницом. Сви Срби (православци, католици, мухамеданци) су се служили ћирилицом, а латиница је постала друго српско писмо или алтернативно писмо за посебне и допунске потребе и за посебну (српско католичку) популацију.⁷⁾ До Берлинског конгреса (1878) и босански беговат је писао ћирилицом и то писмо звао „Стара Србија“ или „беговско писмо“. Данас када су Срби мухамеданци створили нацију Бошњака, а Срби католици постали Хрвати, напуштање ћирилице и инсистирање на латиници објективно представља снажан удар на једну од компоненти српског националног идентитета. Одметање од православља- светосавља и српства иницирано је од спољних окупатора (Отманска империја, Аустрија, Млетачка Република, Ватикан, Аустро-Угарска, Немачка) и представљало је искорењивање из српске вере и нације, а српски устанци, балкански ратови, као и Први светски рат - дакле предјугословенски период српске историје - предста-

---

4) Види шире: Петар Милосављевић, *Срби и њихов језик*, Београд, 2002, Петар Милосављевић, „Језичко, књижевно и етничко разграничење Хрвата и Срба на територији данашње Хрватске“, у: *Љетопис Матице српске у Дубровнику*, Зборник радова 1 (ур. Момчило Суботић), Београд, 2010, стр. 337-338.

5) Види шире: Момчило Суботић, исто

6) Види: Момчило Суботић, *Политичка мисао србистике*, ИПС, Београд, 2010; Момчило Суботић, „Однос филологије и идеологије код Срба“, *Политичка ревија*, бр. 01/2009, ИПС, Београд, 2009, стр. 67-88; Момчило Суботић, *Идентитет и геополитичка стварност Срба*, ИПС, Београд, 2012.

7) Види: Радмило Маројевић, *Ћирилица на раскришћу векова*. Дечје новине, Горњи Милановац, 1991, стр. 16.

вљао је обнављање српске идеје о јединственој српској држави и ново укоренивање српске идеје. Југословенски период је значио регретирање интегралне српске идеје.⁸⁾

Српска православна црква је, да поновимо, превасходно деловањем Светог Саве, створила и кроз векове сачувала српски национ. Успон српске државе и обликовање и јачање српског идентитета трајао је пуна три века – од XII до V века. Три су важна документа која сведоче српско културно, национално и државно присуство у Европи тога времена. То су: *Мирослављево јеванђеље*, *Номоканон (Крмчија)* Светог Саве и *Душанов законик*. Био је то период у којем је „Сава Немањић сведочио на делу могућност остварења чувене византијске православне идеје о симфонији односа државе и цркве“.⁹⁾ Након отоманске инвазије на Србију, СПЦ постаје једини баштиник српске идеје и својеврсна замена за разрушену српску државу. А српске цркве и манастири, који су грађени по српским земљама десетине година пре Косовске битке (да поменемо само два манастира у северној Далмацији: Крупа – 1317. и Крка – 1350), представљали су светионик и путоказ српству кроз векове, до данашњих дана.¹⁰⁾

На Балкану је, за разлику од европског модела, дошло до устављења нација по верском начелу. У земљама западне и средње Европе језик је представљао главну компоненту за национално обликовање људи. Срби су верски били подељени и пре Раскола

8) Ако је Југославија била историјска нужност, требало је организовати на федеративном или конфедеративном начелу, при чему би се територијално разграничење извршило по етничком принципу. Такав облик државног уређења и разграничења прихватили су, па и предлагали, и спољни фактори – Енглеска, Русија, а прихватили су и хрватски представници у Југословенском одбору. Тада би у саставу српске јединице остали сви или готово сви српски крајеви, и тако би се избегли сви неспоразуми са Хрватима, па и они који су кулминирали геноцидом хрватске државе над Србима 1941-1945, као и у рату 1991-1995. Такође, избегао би се сукоб са Муслиманима/Бошњацима.

9) Владета Јеротић, *Вера и нација*, ARS Libri, Београд, 2005, стр. 54, према: Момчило Суботић, *Идентитет и геополитичка стварност Срба*, исто, стр. 30.

10) Жарко Видовић, један од водећих српских интелектуалаца у нашем времену, у својим богословским и историософским делима највише се бавио промишљањем Светосавског, односно Косовског Завета. У књизи *Историја и вера*, Београд, 2009, на страни 77, пише: „Сила Срба није ни епска, ни војна, ни хајдучка ни јуначка – све је то површно и колебљиво, у поразу склоно превари, унијаћењу! – него само заветна...А то је сила Светог Саве, аутокефалне цркве“. На страни 85. Видовић пише: „Ако је Србе коначно у националну заједницу окупила и преобразила Пећка Патријаршија тек после пада српске државе, у три туђа царства: онда то историјски доказује да је Црква – кад живи у човеку – моћнија од сваке империје, те је и држава српска (тј. дом народа српског, матични део расутих Срба) снажна док је подржава Црква и црквеност Срба! Та црквеност је Завет, снага српске историје, српске нације која онда даје, кад је потребно, снагу и војсци“.

(1054). Једни су били православни, а други католици. Према Луји Бакотићу, тада је „превагнуо католицизам, да после Светог Саве великим делом овлада православље. Већина Срба католика је водила порекло од православних предака (али не сви, не на пример госпари дубровачки)“¹¹⁾

Свети Сава је био у добрим односима са католицима, како домаћим тако и онима чије је земље походио. Исто такво пријатељство указивали су му и муслимански великодостојници. Добре односе са другим конфесијама одржавали су и други српски владари и црквени архијереји. На Двору цара Душана, поред православца, равноправно су били заступљени и Срби католици. О значају католичког српства за римску католичку цркву, сведочи и чињеница да Барски надбискуп носи титулу Примаса српског.¹²⁾ Треба имати у виду да је Барска надбискупија установљена само неколико десетина година после раскола (1086). Данас се о католичким Србима готово и не говори, као уосталом ни о Србима муслиманима. Поставља се питање како да се одрже католички Срби након геноцида који је над Србима извршила хрватска усташка држава, инспирисана Ватиканом и католичким клером. Да ли је са становишта морала после Јасеновца, Јадовна и других стратишта српског народа уопште могуће католичко српство. Јер РКЦ је преко својих прелата у Хрватској подстицала, организовала и непосредно вршила насилно покрштавање и биолошко уништење српског народа; римске папе (Пије XI и Пије XII) подржавале су и скривале такве акције.¹³⁾

Кад је реч о националној држави као фактору идентитета, треба имати у виду да је национална држава творевина новије историје, тековина XIX и XX века. У једној расправи о немачком уставу, 1801. године Хегел вели да култура без државе није могућа. За њега се „уметност и наука не раздвајају од државе, они су само

11) Лујо Бакотић, *Срби у Далмацији од пада Млетачке Републике до уједињења*, Геца Кон, Београд, 1937, стр. 85. И сам Србин католик, Бакотић за ову популацију каже да су Срби, а у једној широј идентитетској перспективи Југословени и Словени, али по језику свакако Срби.

12) Види шире: Љубомир Дурковић – Јакшић, *Србија и Ватикан 1804-1918*, Краљево, Српска православна епархија жичка, 1990, као и у: Момчило Суботић, *Идентитет и геополитичка стварност Срба*, исто, стр. 36-40.

13) Прва Југославија, поготово друга није била погодан медијум за колективни повратак у православље Срба мухамеданаца и католика. Ипак, неки виђенији католици вратили су се у православље, када су спознали улогу Римокатоличке цркве у хрватском усташком злочину геноцида над Србима. Познат је случај књижевника Србина католика, Марка Цара.

одређени моменти духовног бића државе, они су сама држава¹⁴⁾. Кад је реч о српској држави и њеном утицају на изградњу и очување српског националног идентитета, историјско искуство је другачије. Српску државу, палу под налетом Османлија, заменила је светосавска Српска православна црква. Црква је у народу очувала живо сећање на сјај и славу немањих државе, и тако јачала наду да ће Срби опстати, „осветити Косово“ и обновити „Душаново царство“. Обновом Пећке патријаршије 1557, за шта заслуге припадају Махмед паши Соколовићу, поисламљеном Србину и великом везиру турске царевине, СПЦ је проширила своју надлежност на све српске земље, негујући „косовски завет“ међу Србима. У том завету је, како је говорио Жарко Видовић, симбол и снага српског идентитета. Након југословенског политичко-државног експеримента, који је за Србе представљао дисконтинуитет у историјском, етничкојезичком, културном, геополитичком смислу..., данас, у постјугословенском периоду, Срби се налазе пред кључним питањима обнове јединствене српске државе и српског идентитета. То само значи да српска (гео)политика треба да тежи, поновном, културном, политичком и државном уједињењу српских земаља, држава и ентитета већински насељених српским народом. Данас су то Србија, Република Српска и Црна Гора. То је онај резидуум који је остао након „разбираспада“ југословенске државе и распарчавања српског политичког и државног простора. Разуме се, да обновљена српска држава подразумева и повољан шири геополитички контекст, а то би превасходно значило јачање Русије, историјски провереног савезника српског народа.

ПСИХИЧКА СВОЈСТВА И МЕНТАЛИТЕТ „ДИНАРСКОГ ТИПА“

Јован Цвијић је заступао став, а то је и мишљење српске друштвене мисли XIX и XX века, да је „динарски тип“ творац највећих националних вредности, градитељ српске историје и државе. У својим антропогеографским и етнопсихолошким налазима, у којима истражује психичке особине Јужних Словена, за динарски тип је навео да представља људе живог духа, танане

---

14) Према: Милорад Екмечић, „Српски духовни простор на размеђи векова“, у: *Српски духовни простор*, Зборник АНУРС (Главни уредник академик Милорад Екмечић, главни и одговорни уредник академик Петар Мандић), Бања Лука, Српско Сарајево, 1999, стр. 43.

интелигенције, разноврсне осећајности, импулсивне, поводе се за својом маштом, која је врло жива и богата, одушевљење и срџба се смењују, виолентни су, темпераментни, силни. *Динарска туга, историјска туга* запажа се само код динарских људи. То је резигнирана туга. Људи необуздане природе, не могу лако да поднесу чак и ситне неправде. Цвијић наводи неколико варијетета динарске групе: ерски, шумадијски, динарска племена – црногорска племена, те посебно личку групу, босански варијетет- муслиманску групу, затим јадрански варијетет.

За црногорска племена Цвијић констатује изреку којом они живе „Свак је рођен да по једном умре, част и брука живи довијека“.¹⁵⁾ „Ови су људи готово изишли из стварног живота, они су занемарили све друге послове; нарочито презиру трговину и богатство (данас се то умногоме променило, М.С.) Готово само жене раде и старāju се о свакидашњим потребама. Оне су остале ближе животу, готово су човечније. Увек у жалости за неким од својих, обучене су у црнину, како кажу, у спомен несрећне битке на Косову. Али ова ношња тачно одговара њиховој унутрашњој тузи, коју оне само на тај начин испољавају.“¹⁶⁾ Данас се за црногорско друштво, поготово за његову политичку елиту не одговарају поменути Цвијићеви налази. Наиме, црногорско друштво и његови главари које Цвијић истражује стајали су на становишту српског националног идентитета, знали и истицали да су сви одреда Срби, да говоре српским језиком и да припадају Српској православној цркви, док се данас Црна Гора подвојила и политички одметнула од српства.

Цвијић овде посебно наводи Личку групу, где истиче утицај Војне границе, и указује на сличност динарских особина са онима у Црној Гори.¹⁷⁾ „Можда нигде, ни у вековним аустријским земљама, није било толико династичке душе као у Лици за време Војне границе. Познато је било правило: „Ко је старији, старији је, а опет цареви смо сви“. Узели су разбријавати браду `по војнички`, по угледу на цара. Личани су постали најбољи браниоци династије на свим европским бојним пољима, окорели војници који су у рату

15) Јован Цвијић, Иво Андрић, *О балканским психичким типовима*, Просвета, Београд, 1988, текстове одабрао Петар Цацић, стр. 48.

16) Исто, стр. 48-49

17) Исто, стр.- 53.

чак чинили сурова дела (...) На хабсбуршком двору је увек био бар један генерал родом из Лике¹⁸⁾

Босански варијетет – мухамеданска група. Од Маричке битке 1371. године до данас, прати нас ислам као непрестани „жалац у месо“, опомена и изазов...¹⁹⁾ Отпавши од православне вере, исламизирани сународници отпали су и од српске нације. Они се у свему идентификују са својим поробљивачем. Цвијић пише да: „Муслиман... постаје највећи насилник према својој браћи. Може се рећи да су ови отпадници највише допринели да се раја доведе до најнижег ступња понижености“.²⁰⁾ Примивши ислам постали су ревноснији и загриженији муслимани – већи Турци од Турчина., па и самог султана. Верско конвертитство у Босни је још од средњег века била честа појава, па је у народу остала узречица да у Босни: „Никад човјек не зна у којој ће вјери умријети“.

„Иво Андрић је у *Омерпаши Латасу* дочарао дубину егзистенцијалне драме раскида са вером. Реч је о правим тектонским поремећајима у бићу. По неписаном правилу, провереник често постаје крвник бившој браћи. У *Тестаменту*, роману-миту Видосав Стевановић обликује лик јаничара, заветног прогонитеља бивше браће, који у негдашњем завичају приводи својој кривој сабљи све одреда, укључујући и рођену мајку. Постоји ли подсвесна потреба за брисањем чина провере из сећања.“²¹⁾

Цвијић пише да су после балканских ратова 1912-1913. и неки муслимани прешли у православну веру. Међу њима и хоџа који је узео древно српско име Балша Балшић, и почео да испољава жестоко непријатељство према своме муслиманском свету, па су га власти морале затворити. Очигледно су и код овог хоџе претрајале динарске особине, којима Цвијић, осим бистрине, отворености и искрености, приписује јаку имагинацију, али и мало интроспекције, проматрања унутрашњег живота, те прецењивање себе, охолост и самохвалисање.²²⁾ Као да површност иде уз ове типове чешће него уз друге: они кад мисле и раде често не узму у обзир важне чињенице, појаве и узроке, и то или зато што их не виде или

18) Исто, стр. 229.

19) Владета Јеротић, *Вера и нација*, исто, стр. 145.

20) Јован Цвијић, *Балканско полуострво и југословенске земље. Основи антропогеографије*, Београд, 1996, стр. 173.

21) Петар Цацић, Јован Цвијић, Иво Андрић, исто, предговор

22) Јован Цвијић, Иво Андрић, *О Балканским психичким типовима*, исто, стр. 68.

их превиде. Код динарца се смењују активни и пасивни периоди. Јер, динарац, кратког даха често запада у стање пасивности... Даровити су, али је „код многих људи даровитост врапчје интензивности“.²³⁾

За динарце Иво Андрић каже: „...Највећи број даровитих људи даје мале резултате. Ниједан посао не разраде (не само на делу, већ ни у мислима) до крајњих консеквенција. Махом ништа не сврше и не ураде потпуно. Мисле да је исто видети, осетити и извршити. Зато не само да себе уображено ценимо, већ имамо нарочито склоност да друге, нарочито солидне и интензивне људе, лажно оцењујемо“.²⁴⁾ На другом месту истиче: „Ја сам видео у чему је такозвана борбеност неких `борбених` људи. Они измисле своју `борбу`, на силу јој нађу разлоге, надену име, и боре се, без ризика и резултата, боре се – само да не би морали мислити и радити“.²⁵⁾ При том Андрић констатује да: „Наш човек не уме и не може да се лако и правовремено заустави ни при успону ни у падању“.²⁶⁾ И друге Андрићеве опаске о динарском менталитету су тачне и занимљиве. Да поменемо неке. „Неефикасност човека динарског типа! (Опростите ми варваризам `неефикасност`, јер ја не могу да га сам себи опростим.) Тиме хоћу да кажем: његова урођена неспособност да лепо и храбро започето дело, доследно и достојно приведе крају“.²⁷⁾ Следећа опаска је веома актуелна. „Слушајући га, стално се питам како му не досади да увек и у свему - `има право`. И то `стопостотно`! Како се не замори да то непрестано понавља, час самосвесно и осионо, час гневно, а увек без поштовања и љубави не само за свог противника него и за своју истину. Дође ми понекад да и њега то запитам., иако добро знам да би његов одговор могао бити само нова потврда те самосвести и његове узвишености над свим и свачим, нов доказ да је он увек и у свему у праву“.²⁸⁾ Овакви неуморни свезнадари често су запоседали кључне српске националне институције.

Ристо Радуловић пишући о српским политичарима под Хабзбурзима рекао је да су они политику видели искључиво као при-

---

23) Исто, стр. 226.

24) Исто, стр. 115.

25) Исто, стр. 148.

26) Јован Цвијић, Иво Андрић, *О балканским психичким типовима*, исто, стр. 150.

27) Исто, стр. 166.

28) Исто, стр. 175.

лику за самоистицање, а не као јавну службу. Слични су, истиче Слободан Јовановић, и србијански политичари. „Ни они нису марили за ситан али постојан практични рад на чешки начин. И ону су више зборили, него творили. Ова последња црта била је без сумње знак одвратности према раду уопште, али у њој се у исто време огледала и она приповедачка машта која је својствена Динарцима. Они воле да причају и то о себи самима. У току причања све се више удаљују од стварности – и као у ловачким причама све приказују занимљивијим и значајнијим него што је у ствари. Њихов говор није обичан говор: то је оно пусто маштање које убија вољу за стварни рад“.²⁹⁾ Дobar део Србије насељен је Динарцима.

Код централног типа, пак, којег Цвијић означава као рајински тип, „рајинска душа“, јавља се морална мимикрија. „Ови људи постају притуљени, скривени, неповерљиви и подмукли; навикну се на претварање и на подлост, јер им то помаже да могу живети и да се сачувају од насиља“. Ова рајинска кроткост и податност – трпљење и притајена мржња централног типа ствара *homo duplex* сасвим специфичне балканске варијанте.³⁰⁾

„ДИНАРСКИ ТИП“ И ИДЕНТИТЕТ – О ГУБЉЕЊУ И ЧУВАЊУ ИДЕНТИТЕТА

На слабу етничку самосвест Срба и склоност ка губљењу и раздвајању националног идентитета, спремност да прихвате веру туђина освајача, указује Његош кроз речи игумана Теодосија Мркојевића у драми *Лажни цар Шћепан Мали*:

„Вјеровања Србе истражише!
Сваки Србин који се перевјери,
Просто вјеру што загрли другу,
Но му просто не било пред богом
Што оцрни образ пред свијетом
Те се звати Србином не хоће.“³¹⁾

29) Слободан Јовановић, „Српски национални карактер“, у: *Карактерологија Срба* (Бојан Јовановић и др.), Научна књига, Београд, 1992, стр. 237.

30) Исто, стр. 227.

31) Петар Петровић Његош, *Лажни цар Шћепан Мали, историческо збитије осамнаестог вијека*, Београд, „Штампар Макарије“, Подгорица: Октоих, 2012 (Крагујевац: Графостил), речи Теодосија Мркојевић – IV, стихови 317, 319-323.

Исламизација Срба након турске окупације српских земаља, почев од V века, те интензивније католичење почетком XIX века, када је Аустрија, након Бечког конгреса (1815), закорачила на Балкан, представљали су смртну опасност за сам опстанак српског народа, јер су се временом ови верски конвертити одметнули и од српске нације и у наше време постали Хрвати и Бошњаци. Наиме, католичење је настављено Аустро-хрватским геополитичким пројектом илирства и југословенства а резултирало хрватизацијом католичких Срба у Дубровнику, Далмацији, Босни и Херцеговини, Славонији, а у новије време и Буњеваца и Шокаца у Војводини. За претварање католичких Срба у Хрвате кључну улогу имао је Загребачки католички састанак (конгрес) из 1900. године.

Суочени са опасношћу од превере, православни Срби су у својој вери препознали базични идентитет. О томе Десанка Максимовић у песми „О пореклу“, пева:

„Ја знам ко сам
По звону
Што са задужбина немањићких пева,
По јасности његова гласа,
По томе што ме од Студенице до Милешеве
Прадедови гледају с иконостаса
И што сваки у руци држи храм“.

Верско проверавање одвијало се на различите начине, било је ту увек мање или више силе и принуде, исламизирали су се и опирали и динарци и рајетини, католичили су се и опирали динарци. „Рајетини“ у јужној Србији и на Косову и Метохији уз сву кроткост и податност, моралну и националну мимикрију, прелазили су на ислам и временом постајали Албанци. За прелазак у унију у Далмацији понекад је било довољно два варићака кукуруза.

Колико је на чин верског конвертитства утицао виолентни динарски карактер најбоље илуструје народна песма *Женидба Максима Црнојевића*. Наиме, у опеваној женидби Максимовој дошле су до изражаја све особине динарског типа, обележене његовим епским карактером склоним претеривањима сваке врсте, од претераног хвалисања, надметања и јуначења до страдања и турчења. Црногорски главар Иво Црнојевић је три године просио младу Латинку - дуждеву ћерку за свог сина - „дијете Максима“,

за којег је тврдио „да љепшега неће бит јунака“, „љепоте му у сватове нема“. Пошто је нахвалио сина и обећао да ће у Млетке по младу доћи са 1000 сватова, Иво је вративши се у Жабљак нашао Максима оболелог од богиња, свега су га „красте иштетиле“, „јутрос браћо нема грднијега“, „грднијега у сватове нема“. Настао је тајак пуних девет година, нико више не помиње ни младу ни сватове, Иво дужду ништа не јавља, ни да одустаје ни да сина жени. Али на наговор жене ипак се налази решење : „да Милоша зетом учинимо“. Иво му обећава за ту услугу силне дарове³²⁾, на шта војвода Милош Обренбеговић узвраћа „шта помињеш дара зетовскога“, „превешћу ти снаху преко мора“. Тако је и било. Дигне Иво земљу у сватове. Припреме су биле како доликује: „сломила се земља на сватове“. Али, кад су били „преко мора четрдест конака“, у Млецима, Милош леп, наочит одмах је радо виђен и дочекан од дужда и осталих Млечана, нарочито од младе, и доби силне дарове. Све то „Максим гледа изпријека“ На путу за Жабљак Иво саопшти снахи да Милош није Максим и да зетски дарови Милошу припадају. Ова се томе успротиви, дозива Максима које је кренуо испред сватова да мајци муштулук узме. Народни песник младој Латинки приписује ове речи: „О Максиме немала те мајка, мајка нема до тебе једнога, а од данас ни тебе не бива“...Погодила је у менталитет динарског човека. Јер „Максим је хитар кавгација, па ће млађан кавгу приметити на весеље у сватове своје“. Врати се, те не размишљајући Милошу одсече главу. Милошева племеници кренуше да га свете и настане покољ. Максим побеже у Цариград и потурчи се, а Милошев брат Јован Обренбеговић у страху да ће то „крвичко кољено“ добити од турског цара војску „те ће нашу земљу погазити“, те да би то спречио и сам оде у Цариград и он се потурчи. „Оћу браћо и ја у Стамбола, од овога браћо браћу да сачувам“. У путу је Јован пристигао Максима „па пред цара иду напоредо...А цар знаде ко су и како су, па их цар једва дочекао, дочекао оба потурчио и турска им имена нађену“. Њихови потомци Иванбеговићи и Махмудбеговићи „нијесу се нигда умирили/нити могу крвцу умирити./но и данас ту просипљу крвцу“.³³⁾

У наше време један потомак потурчених Црнојевића – Махмут Бушатлија, архитекта и економиста из Београда вратио се

32) Иво Милошу обећава много, између осталог и овакав дар: „даћу теби суру бедевљу, бедевљу што ждријеби ждрале, што ждријеби коње огњевите“.

33) Јован Цвијић, Иво Андрић, *О балканским психичким типовима*, исто, стр. 66.

у православну веру, крстио у СПЦ и узео име Станко Црнојевић, по свом давном претку Станиши Црнојевићу, првом потурчењаку на простору српске Црне Горе, који је узео име Скендер бег Црнојевић, по свом ујаку Скендер бегу Кастриотићу. На овај начин је Бушатлија вратио и име свог претка.

Имамо други пример који говори о католичењу Срба у Далмацији. Вековима је Млетачка Република вршила насиље над православним Србима у Далмацији, све до свог пада 1797. године. Најдрастичнији пример је прогон епископа далматинског Симеона Кончаревића у Русију половином XVIII века. На место Венеције дошла је Аустрија, која је наставила насилно католичење и кроатизацију српске Далмације. У овом случају ради се о покушају уније епископа далматинског Венедикта Краљевића почетком XIX века. Наиме, аустријски цар Франц I је 1919. године позвао владика Краљевића у Беч и с њим договорио превођење далматинских православних Срба у унију. Владика Краљевић је 1821. године покушао садвојицом унијатских учитеља да уведе унију у дрнишким селима Кричкама, Баљцима и Врлици, али су Срби упуцали једног од унијата, а епископ Краљевић је побегао у Венецију. Десетак година након овог догађаја, 1832, парох Петар Кричка из Кричака и парох Марко Бусовић из Баљака, оглушили су се о савет владике далматинског Јосифа Рајачића, да живе по правилима православља и верског живота прописаног за свештенике, и да се клоне ванбрачног живота, будући да су ова двојица свештеника сваки у свом дому живели у ванбрачној заједници, пошто су им супруге умрле. Под снажним утицајем католичких прелата и из користољубља ова двојица свештеника нису послушали молбу свог владике, већ су примили римокатоличанство, те се унија задржала у овим местима до Другог светског рата, када се већи део народа вратио на православље. Недавно је загребачки Каптол у Кричкама направио цркву и обновио унију.

Потресну причу о превођењу Срба у римокатоличку веру написао је Симо Матавуљ, знаменити српски писац из далматинског Приморја. Он је у својој приповетки „Пилипенда“, коју је објавио у мостарској „Зори“ 1901. године, описао тежак живот сиромашног српског православног сељака Пилипа Баклине (Пилипенде), који не жели прећи у католичку веру, иако би му то помогло да лакше преброди тешку економску ситуацију у којој се налазио. Радња је

смештена у село Кричке 1843. године и базирана је на историјским чињеницама које говоре о унијаћењу Срба у Петровом пољу, које се одиграло 1832, године, а започето у време шибеничке буне, настале због покушаја уније од стране владике Бенедикта Краљевића. Већина мештана у Кричкама већ је била уписана у „царску вјеру“, тј. постали су унијати (гркокатолици). У центру села се налази мала православна црква, док се огромна унијатска гради на крају села. Зима је и међу становништвом је завладала глад због слабе летине. Среска власт дели жито народу. Католици добијају на почек, док православци добијају на поклон, ако постану унијати. Пилипенда живи са женом Јелом, има два сина који су на послу негде у Приморју. Од имовине има магарца Куријела, две кокошке и петла. Због немаштине креће у град (Дрниш) да прода кокошку (Пиргу). Уз пут среће мештанина Јована Кљака који је прешао у „царску вјеру“ и наговара Пилипенду да и он пређе. Пилипенда му одговара да неће „...па сад црко од глади! А нећете дуго ни ви сви, па да вам је цар поклонио цијело Петрово Поље!

Кљаку и друтовима Пилипенда бјеше живи, оличени пријекор; ипак се насмија и поче извијати:

- Ама, Пилипенда, болан, оразуми се и чуј ме! Не учинисмо ни ми то од бијеса, нити мислимо остати у поганији, него... знаш... докле изимимо, докле опасемо нејач и чељад, па онда ћемо лако!

Пилипенда пљуну.

- Ја не знам хоћете ли лако и како ћете, али знам да вам образ не опра нико, ни довијека, ни докле вам буде трага!

Кљако се намршти, те ће опором:

- Блејиш, Пилипенда, али ћеш и ти бити унијат прије Ускрса!

Пилипенда стаде и викну:

- Ја се уздам у мога српскога Риста! Ако ће ми помоћи, хвала му, ако неће и онда му хвала, јер ми је све дао, па ми све може и узети, и душу! А ти...

Кљако га прекиде.

- Мучи, Пилипенда, ја сам царске вјере!

- А, пасји сине, - викну Пилипенда измахнувши штапином... - чекај да ти притврдим ту вјеру!

Али Кљако побјеже.

Онда Пилипенда, изван себе од гњева, свом снагом удари Куријела. Овај стаде, окрете главу и тужно погледа господара, а Пилипенда се постидје, па га обузе жалост, те сједи на перваз од цесте и заплака се!³⁴⁾

ЛИТЕРАТУРА

- Бакотић, Лујо: *Срби у Далмацији од пада Млетачке Републике до уједињења*, Геца Кон, Београд, 1937.
- Видовић, Жарко: *Историја и вера*, Београд, 2009.
- Цацић, Петар: Јован Цвијић, Иво Андрић *О балканским психичким типовима*, Просвета, Београд, 1988.
- Екмечић, Милорад: „Српски духовни простор на размеђи векова“, у: *Српски духовни простор*, Зборник АНУРС (Главни уредник академик Милорад Екмечић, Главни и одговорни уредник академик Петар Мандић), Бања Лука, Српско Сарајево, 1999.
- Дурковић – Јакшић, Љубомир: *Србија и Ватикан 1804-1918*, Краљево, Српска православна епархија жичка, 1990.
- Јеротић, Владета: *Вера и нација*, ARS Libri, Београд, 2005.
- Јовановић, Слободан „Српски национални карактер“, у: *Карактерологија Срба* (Бојан Јовановић и др.), Научна књига, Београд, 1992.
- Његош, Петар Петровић: *Лажни цар Шћепан Мали, историческо збитије осамнаестог вијека*, „Штампар Макарије“, Октоих, Београд, Подгорица, 2012.
- Маројевић, Радмило: *Ћирилица на раскришћу векова*. Дечје новине, Горњи Милановац, 1991.
- Матавуљ Симо: *Поварета; Пилипенда*, Свјетлост, Сарајево, 1948.
- Милосављевић, Петар: *Срби и њихов језик*, Београд, 2002, Петар Милосављевић, „Језичко, књижевно и етничко разграничење Хрвата и Срба на територији данашње Хрватске“, у: *Љетопис Матице српске у Дубровнику*, Зборник радова 1 (ур. Момчило Суботић), Београд, 2010.
- Смит, Антони Д: *Национални идентитет*, Београд, 1989.
- Суботић, Момчило: *Политичка мисао србистике*, ИПС, Београд, 2010.
- Суботић, Момчило: „Однос филологије и идеологије код Срба“, *Политичка ревија*, бр. 01/2009, ИПС, Београд, 2009.
- Цвијић, Јован: *Балканско полуострво и југословенске земље. Основи антропогеографије*, Београд, 1996.

34) Симо Матавуљ; *Поварета; Пилипенда*, Свјетлост, Сарајево, 1948, стр. 24.

Momcilo Subotic

**ON PSYCHOLOGICAL TRAITS,
MENTALITY AND IDENTITY OF DINARIC SERBS**

Resume

In this paper author analyzed psycholological traits, mentality and identity of Dinaric Serbs. Firstly the author defined this notions and then analyzed in detail the key elements of Serbian national identity: Serbian language, Serbian letter, historical experience, tradition, Orthodox Christianity in its specific form of Saint Savahood as well as the Serbian Orthodox Church as a historical guardian of national identity and national state of Serbian people.

An academic novelist Petar Djadjic selected a range of texts of academics Jovan Cvijic and Ivo Andric and through the reading and analysis of their texts the author underlined some basic traits of Dinar type of Serbian people and their variety. The Dinaric Serbs are the main theme of this paper's analysis because they inhabited majority of the Serbian lands and also because, as Jovan Cvijic in his anthropogeographic and ethnopsychologic research, along with almost all academics from the field of social sciences throughout 19th and 20th centuries, pointed out that the so-called „Dinaric Serb“ type is the main architect of Serbian history and state and the creator of highest national virtues.

In third part of the paper the author presented historical, religious, geopolitical and other factors which had caused weakening of national consciousness of some Serbs and their loss of religious identity by conversion to Islam or Roman-Catholicism, as well as painstakingly suffering of the Serbs who had opted to stay faithfull to the Serbhood. In this sense the author analyzed in detail a fold epic poem A Wedding of Maksim Crnojevic which is bsd on a real historical event, pointing out how a violent Dinaric character caused an act of religious conversion. In other case the author analyzed in detail a moving short novel of a writer Simo Matavulj called Pilipenda, which is about

inhuman and forceful methods of proselytism of the Roman Catholic prelates' mission of conversion of the Serbs into the Roman-Catholic faith. In the abovementioned case there is the word about an attempt of the Uniatism of a Dalmatian Bishop Venedict Kraljevic in the beginning of the 19th century, when poor Orthodox Christians were converted into the „Imperial faith“ in order to receive two sacks of the corn. In the abovementioned short novel Pilipenda (Pilip Baklina) was presented as a metaphor of its kind, but also as a real poor Christian Orthodox Serb who „... had faith in his Serbian Risto!“ (Risto is the nickname or affectionate name for Jesus Christ in the ancient colloquial dialect).

For centuries the Republic of Venice has used violent methods against Christian Orthodox Serbs in Dalmatia until its own fall in 1797. The most drastic example of it was a deportation of the Dalmatina Bishop Simeon Koncarevic to Russia in mid-eighteenth century. When Austria replaced Venice it continued the politics of forceful Roman-Catholization and Croatization of Serbian Dalmatia. Namely, such Roman-Catholization was continued in the form of Austro-Croatian geopolitical project of Illyrism and Yugoslavism and it resulted in the Croatization of the Roman Catholic Serbs in Dubrovnik, Dalmatia, Bosnia and Herzegovina and Slovenia and of Bunjevci and Sokavci in Vojvodina in recent times. Zagreb Roman Catholic Conference (Congress) held in 1900 had a key role in the conversion of the Roman Catholic Serbs into the Croats, by taking the stance that all Roman Catholics who talked in Serbo-Croatian language (and that is the Serbian language) were considered to be the Croats.

This kind of theme of this paper is always of great social and academic importance, taking into consideration that Serbia and Serbian lands are situated in the Balkan Peninsula which is considered to be a geopolitical crossroad or some sort of so-called „the barrel of gunpowder“ by great powers who have had their own aspiration to it, or, in the words of a folk poet, the Serbs live „in a bad place, because it is located between Turkish and Latin lands“. This kind of theme of this paper is always very actual, because the Serbian identity has been always exposed to the challenges of various kinds.

Keywords: Serbs, identity, Pilipenda, changing of faith, Maksim Crnojević, bishop Venedikt Kraljević, modern abduction from Serbs.

Овај рад је примљен 3. октобра 2017. године а прихваћен за штампу на састанку Редакције 7. октобра 2017. године.